

УДК 159.9

КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ СВІТУ ОСОБИСТІСТЮ ЯК ПРОЦЕС СТВОРЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО АВТОРСЬКОГО МІФУ

Лінецька О.О., аспірант
кафедри соціальної і прикладної психології
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Статтю присвячено розробці смислової моделі конструювання образу світу особистістю як міфотворчої діяльності. Розглянуто основні механізми конструювання образу світу особистістю та проаналізовано його змістове наповнення. Запропонована автором модель побудована на основі принципів суб'єктності й цілісності психіки. Реалізація цих принципів пов'язується з процесом індивідуації, завдяки якому можливе розуміння сутності конструювання образу світу.

Ключові слова: образ світу, смисл, символізація, особистий міф, метафоризація, категоризація, семіотизація, індивідуальний авторський міф.

Статья посвящена разработке смысловой модели конструирования образа мира личностью как мифотворческой деятельности. Рассмотрены основные механизмы конструирования образа мира личностью, и проанализировано его содержательное наполнение. Предложенная автором модель построена на основе принципов субъектности и целостности психики. Реализация этих принципов связывается с процессом индивидуации, благодаря которому возможно понимание сущности конструирования образа мира.

Ключевые слова: образ мира, смысл, символизация, личный миф, метафоризация, категоризация, семиотизация, индивидуальный авторский миф.

Linetska O.O. DESIGNING OF THE IMAGE OF THE WORLD BY THE PERSONALITY AS PROCESS OF CREATION OF THE INDIVIDUAL AUTHOR'S MYTH

Article is devoted to development of semantic model of designing of an image of the world by the personality as process of creation of the myth activity. The main mechanisms of designing of an image of the world are considered by the personality and its substantial filling is analysed. The model offered by the author is constructed on the basis of the principles of subjectivity and integrity of mentality. Realization of these principles contacts process of an individuation thanks to which the understanding of essence of designing of an image of the world is possible.

Key words: image of the world, sense, symbolization, personal myth, metaforization, categorization, semiotization, individual author's myth.

Постановка проблеми. З моменту введення О.М. Леонтьєвим у психологію категорії «образ світу» так і не було створено цілісної моделі, яка б в комплексі включала такі положення: 1) ґрунтувалася на принципах цілісності та суб'єктності психіки; 2) пояснювала б механізми конструювання образу світу особистістю; 3) враховувала взаємозв'язок змістового наповнення образу світу з механізмами його конструювання особистістю; 4) була б спрямована на саморозвиток суб'єкта.

Стан дослідження. Дослідження образу світу особистістю ґрунтуються на структурі психіки, запропонованій К.-Г. Юнгом, положенні про його смислову природу (О.М. Леонтьєв, Д.О. Леонтьєв, Н.М. Королева та ін.), сформованій у процесі антропогенезу здатності до міфотворення (Л. Леві-Брюль, К. Леві-Стросс) та характеризуються суб'єктністю процесу конструювання образу світу як міфотворчої діяльності (В.О. Татенко, С.Д. Максименко, О.В. Яремчук). Постнекласичне вивчення проблема-

тики образу світу спрямоване на фасилітацію саморозвитку особистості. Стосовно цього звернемо увагу на наукові розробки О.В. Яремчук, у яких синтезування суб'єктивного образу світу розглядається як міфотворча діяльність. Учений зазначає, що міф є універсальною формою включеності людини у світ, екологічним способом досягнення особистістю Самості [19]. Однак у вищенаведених концепціях не приділяється детальної уваги механізмам конструювання образу світу та його змістовому наповненню. На нашу думку, розробка цих питань зможе значно підвищити ефективність процесу надання психологічної допомоги.

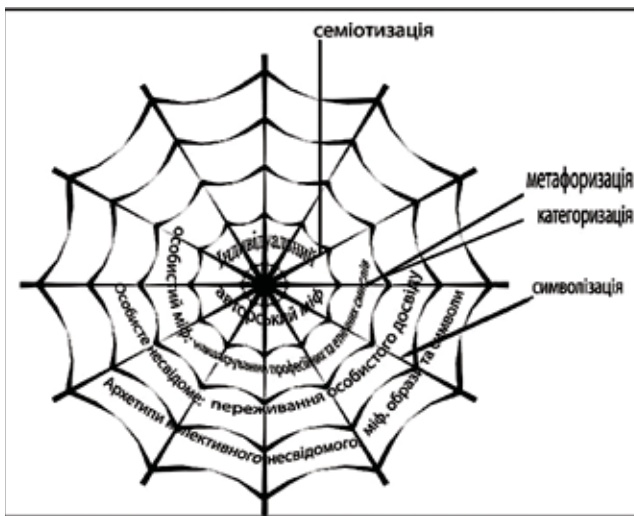
Мета статті – розробка смислової моделі конструювання образу світу особистістю як міфотворчої діяльності.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, в основу конструювання образу світу має бути покладено процес індивідуації [18], який спрямований на самопізнання, «приведення в систему інформації про себе та світ, організацію цієї інформації

в пов'язанні між собою структури з метою досягнення її смислу» [1, с. 6]. Оскільки індивідуальний авторський міф є переважно усвідомлюваним суб'єктом трансцендентним актом цілісного охоплення особистого екзистенційного досвіду (зокрема, вмістів особистого міфу), то конструювання образу світу особистістю передбачає процес розгортання архетипів до рівня індивідуального авторського міфу.

Для зображення смислової моделі образу світу особистості ми обрали форму «павутиння смислів» (рис. 1). Ця метафора пов'язана із сучасним постнекласичним сітвовим принципом організації знань (Дж. Чу, Ф. Капра, М.С. Гусельцева та ін.). Розглянемо основні компоненти моделі.

Спираючись на концепцію К.Г. Юнга, в образі світу як продукті людської свідомості ми виділяємо ядерну, інваріантну частину, яку складають архетипи колективного несвідомого, та варіативну частину, зміст якої визначається ступенем відрефлексованості вмістів особистого несвідомого, тобто це особистий міф або його суб'єктивний варіант – індивідуальний авторський міф. Образ світу є смисловим утворенням, тому що «саме смисл є основою для пізнання світу, задає напрям та активізує діяльність людини» [1, с. 98]. Таким чином, образ світу ми розглядаємо як смислове утворення, що являє собою єдність несвідомих і свідомих вмістів.

Архетипи колективного несвідомого: міфологічні образи та символи. Архетипи як успадкована форма колективної пам'яті проявляються в міфологічних образах і символах. Треба розуміти, що архетип не є певним міфологічним образом чи мотивом, він є «тенденцією до утворення певних уявлень чи мотивів, які можуть значно коливатися в деталях, не втрачаючи при цьому своєї базової схеми» [17, с. 65]. К.Г. Юнг

говорить про трансцендентну каузальність і внутрішній характер міфологічних образів. При цьому «внутрішній образ не є результатом безпосереднього відбитку зовнішнього світу в психіці людини. Його можна вважати або формою репрезентації внутрішнього змісту психіки самій психіці (внутрішнє внутрішньому), або формою організації самопричинно та незалежно існуючої внутрішньої реальності, яка не є прямим продовженням зовнішньої реальності.» [8, с. 179]. Учений вказує, що міфологічні образи зазнають трансформації, відбувається їх поступове шліфування від усього сплутаного та химерного, вони перетворюються в символи, більш прекрасні за формою та всезагальні за змістом. Символи як засоби прояву несвідомого, у якій би вони формі не з'являлися, зазвичай не бувають ізольованими: вони з'являються групами, породжуючи символічні композиції, які можуть розгортатися в часі та в просторі. Треба пам'ятати, що через символи психіка намагається природним шляхом примирити та знову поєднати протилежності, які в ній є [6]. Завдяки механізму символізації, «образна система картини світу, ґрунтуючись на міфологемах, утворених метасимволами, у культуротворчій практиці опредмечується та стає об'єктом художньо-фантазійного осмислення» [7, с. 55]. Процес оприявлення несвідомих вмістів образу світу, як правило, оминає процеси мислення та звернений до відчуттів. Отже, ми отримуємо область невідрефлексованих, неструктурованих смислів, які не піддаються розумінню й інтерпретації – смисл мов би «проковтується», у результаті чого формується те, що умовно можна назвати «склеєним смислом» [15, с. 71].

Особисте несвідоме: переживання особистого досвіду. Зв'язок між колективним та особистим несвідомим здійснюється через переживання. Як зазначає Ф.Ю. Василюк, переживання є особливою діяльністю з перебудови внутрішнього світу, що спрямована на встановлення смислової відповідності між свідомістю та буттям, метою якої є підвищення усвідомлення життя [2]. С.Д. Максименко вважає, що навіть ті переживання, які перестали бути актуальними, зберігаються в такому ж цілісному виді, утворюючи досвід особистості [11], який у свою чергу постачає матеріал для роботи уявлення. «Спонтанна логіка уяви, пише Я.Е. Голосовкер, рухається в конкретному світі фактів досвіду, ніби висотуючи, обджджілі подібно, мед їх суті, поєднуючи й оформлюючи в ціле та одночасно нанизуючи ці медові краплини на смислову вісь, оплотнюючи їх у єдність, іноді навіть у необхідну єдність осередків» [3, с. 147].

«Уявлення охоплює понятійні межі фантазії у створенні образів і мисленнєвих ситуацій, що раніше ніколи не сприймалися людиною в дійсності» [7, с. 23]. Як зазначає К.-Г. Юнг, це досягається завдяки тому, що на базовому рівні психічної реальності містяться архетипічні образи, що переломлюються у сфері особистісної фантазії та структурують особистий міф індивіда. Особистість постійно включена у фантазійну діяльність, як у поточний життєвий процес [18]. К.-Г. Юнг називає це «безперервним творчим актом, тому що за допомогою фантазії психічне створює повсякденну реальність» [18, с. 29]. Властивий уявленню відхід від реальності дозволяє визначити його як процес перетворюючого продуктивного відображення дійсності [7]. Отже, уява виконує роль середньої ланки в схемі «відчуття – уява – мислення».

Формування особистого міфу відбувається на основі придбання особистого досвіду, що являє собою «цілісний процес «схоплення» якогось фрагменту досвіду, не структуруючи та не впорядковуючи його» [15, с. 70]. Це свідчить про те, що особистий міф складається з нашарувань когнітивно непереробленої або неузгодженої емоційно-образної інформації, представлені в символічній формі [5]. Джерело для такого роду інформації криється в ментальності спільноти через передачу досвіду особистості, з одного боку, та в індивідуальній вибірковій здатності особистості засвоїти цей досвід, з іншого боку. Ментальність ми розуміємо як «відносно цілісну сукупність думок, вірувань, навиків духу, яка створює картину світу та закріплює єдність культурної традиції або якого-небудь товариства» [4, с. 125]. На думку В.Т. Куєвди, ментальність «означає стан або рівень психічного, де завершується сфера несвідомого, архетипних проявів і формуються певні дотики, грані на межі зі свідомістю, межа контакту уможливленого до вираження із ще «недозрілим» до усвідомлення, вираження, висловлення, а також сукупність позараціональних констант світобачення» [7, с. 64–65]. Отже, ментальність виступає підґрунтям для утворення особистого міфу.

Особистий міф: нашарування етнічних і професійних смислів. Ми вважаємо, що насамперед змістове наповнення особистого міфу складають нашарування етнічних і професійних смислів, які мають певну структуру й виконують певні функції. Враховуючи значну роль цих смислів у життєздійсненні особистості, ми для зручності далі виділяємо етнічну картину (етнічний образ) світу та професійний образ світу. Етнічну картину світу ми трактуємо як ціліс-

не бачення світу, характерне для певного народу, яке формується на основі етнічних констант, ціннісних домінант та етнічної ідентичності. Уточнимо, що образ світу особистості ми розглядаємо як суб'єктне, динамічне утворення, що постійно зазнає певних смислових трансформацій, тоді як картина світу – більш статична змістова сторона образу світу, закладена в ментальності особистості та соціуму. Тобто етнічний образ світу як суб'єктний варіант етнічної картини світу являє собою сукупність уявлень, знань, установок, схильностей, засвоєних і виявлених у процесі етнізації суб'єкта, співвідносний не з індивідуальною життєдіяльністю, а з індивідуальним засвоєнням соціальних форм життєдіяльності [10].

Варто сказати, що ментальність є не тільки національним консолідуючим фактором, а й можлива на основі спільних професійних інтересів. Тут ми маємо на увазі професійну ментальність, яка є продуктом тривалої діалогічної взаємодії представників певної професії (наприклад, цехова культура). Становлення професійного образу світу завжди відбувається в межах певної професійної ментальності. Структуру професійного образу світу складає специфічне поєднання образу професії, професійного досвіду та професійної ідентичності.

Механізми конструювання особистого міфу. Процес «схоплення» фрагментів досвіду ґрунтується на механізмах метафоризації та категоризації. Так, зі сконструйованою завдяки символізації амфіладою смислів під час метафоризації відбувається процес «мерехтіння смислів», коли смисли відсвічують різними значеннями, їх поєднуючи. При цьому метафора виступає як «коннектор», що переводить символіку в дискурсивні форми [12]. На думку Д. Лакоффа та М. Джонсона, людина у своєму житті постійно має справи з різноманітними метафорами, які являють собою осмислення та переживання явищ одного роду в термінах іншого роду. Завдяки метафоричності нашого мислення розкриття смислу у визначених структурах має характер безкінечних трансформацій: «...одні образи інтерпретуються як результат трансформації других, одне явище виявляється частково або повністю метафорою другого» [13, с. 89–90].

Зазначимо, що в основі метафоризації лежить особливе переживання, яке сприяє породженню нових смислів. У результаті ампліфікації смислів встановлюється внутрішній зв'язок із ціннісною сферою особистості, а отже, нейтральний до цього зміст перетворюється в емоційно заряджений смисл, що згодом оформлюється в певну категорію сві-

домості. Таким чином, метафоризація здатна обумовлювати категоризацію образу світу особистості. «Мерехтіння смислів», яке мало місце під час метафоризації, переходить до стадії «згущення смислів».

Категоризація як механізм сприйняття, упорядкування та структурування отримуваної інформації призводить до здатності мислити категоріями. Виникнення категоріальної шкали виражає значущість для суб'єкта певної характеристики (параметра) об'єктів і явищ дійсності (чи окремого їх класу), та виконує функцію диференціації й оцінки об'єктів і явищ за цим параметром, наслідком чого є приписування їм відповідного життєвого смислу [9]. Крім того, категоризація об'єктів оточуючого світу пов'язана з певним епістемологічним стилем особистості. Згідно з Д. Уорделл та Дж. Ройс існують такі епістемологічні стилі, виділені на основі базових типів мислення: 1) раціоналізм – стиль пізнання, пов'язаний із оцінкою надійності знання за логічною погодженістю. Основним когнітивним процесом тут виступає дедукція; 2) емпіризм – стиль пізнання, характерний для людини, чий погляд на реальність детермінований перцепцією та конкретно-образним досвідом. В основі цього стилю лежить сприйняття та пошук сенсорного досвіду, а переважним шляхом отримання нового знання є індукція; 3) метафоризм – стиль пізнання, характерний для людини, яка спирається на метафоричний досвід символічного походження. Перевірка достовірності знань про світ здійснюється в рамках інтуїції, що задіює як свідомі, так і несвідомі аспекти [14].

Індивідуальний авторський міф. Подальша трансформація смислів відбувається завдяки механізму семіотизації. Практичним значенням семіотизації є те, що вона дозволяє нам означувати реальність, накладаючи на неї ті чи інші когнітивні структури, організовуючи та концептуалізуючи її. Як зазначає В.П. Руднев, семіотичне пронизує повсякденний життєвий досвід людини, тобто їй у повсякденному житті необхідна постійна семіотична регуляція поведінки, що забезпечує структурне або логічне розуміння. При цьому семіотизація може відбуватися на двох рівнях: рівні пасивного відображення реальності шляхом накладання на неї вже відомих когнітивних структур. Це по суті просте впізнавання того, що відбувається, і вміщення його в наявні структури досвіду [16]. У цьому випадку на дію семіотизації великий вплив здійснюють стереотипи, захисти, звичні зразки, штампи тощо. Такий стан речей характерний для особистої міфології, прийнятої в культурі. Проте можливий варіант, коли завдяки здатності

усвідомлювати її сучасна людина стає менш обмеженою її рамками, здатною впливати на паттерни життя, які раніше здавалися безсумнівними та незмінними. Тут мова йде про другий рівень семіотизації, що позначає якісно іншу концептуалізацію інформації, в основі якого лежить усвідомлення й інтерпретація особистого досвіду [16]. Стадія «згущення смислів» завершується «спалахом нової зірки». Тільки на цьому рівні семіотизації можливе перетворення особистого міфу на індивідуальний авторський, що передбачає конструювання реальності шляхом перетворення, трансформації цієї реальності (а не просто позначення та структурування), переведення в ті чи інші когнітивні структури – знання, концепції, суб'єктивні уявлення, буденні теорії тощо [16]. Більшість цих конструкцій мають текстуальну форму, найчастіше виявляються у формі автонарративу.

На нашу думку, в індивідуальному авторському міфі відбувається «вторинне перекодування» картини світу, унаслідок чого особистість спонтанно втілює її суб'єктивний образ світу. Отже, конструювання образу світу як процес створення індивідуального авторського міфу виступає евристичним (щодо пізнання світу та власного «Я») продуктом синтезу неусвідомлюваних та усвідомлюваних психічних змістів особистості в результаті міфотворчості суб'єкта.

Висновки. Зазначається, що конструювання образу світу особистістю є міфотворчою діяльністю, оскільки сформована в процесі антропогенезу здатність до міфотворення є суто людським способом означувати світ. Образ світу особистості розглядається як смислове утворення, що являє собою єдність несвідомих і свідомих вмістів. Конструювання образу світу особистістю як вираження пізнавальної потреби передбачає процес розгортання архетипів, закладених культурою до рівня індивідуального авторського міфу. Цей процес носить суб'єктивний характер, оскільки оприявнюється в індивідуальних продуктах активної внутрішньої діяльності на шляху до пізнання Самості. Для розкриття сутності конструювання образу світу особистістю автор пропонує смислову модель, у якій приділяє детальну увагу: 1) механізмам конструювання – символізації, метафоризації, категоризації й семіотизації; 2) змістовому наповненню образу світу – архетипам колективного несвідомого (міфологічним образами і символами), особистому несвідомому як переживанню особистого досвіду, особистому міфу як нашаруванню етнічних і професійних смислів та індивідуальному авторському міфу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Г.М. Психология социального познания / Г.М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 303 с.
2. Василюк Ф.Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций / Ф.Е. Василюк. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 200 с.
3. Голосовкер Э.Я. Логика мифа. / Э.Я. Голосовкер. – М. : Наука, 1987. – С. 147–218.
4. Гуревич П.С. Ментальность как тип культуры / П.С. Гуревич, О.И. Шульман // *Философские науки*. – 1995. – № 2-4.
5. Гуцол С.Ю. Особистісний міф як чинник упорядкування й організації психічної реальності індивіда / С.Ю. Гуцол // *Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка». – 2008. – № 1. – С. 98–105.
6. Керлот Х.Э. Словарь символов. / Х.Э. Керлот. – М. : «REFL-book», 1994. – 608 с.
7. Куєвда В.Т. Психологічні ретроспекції української етнокультурної моделі : [монографія] / [В.Т. Куєвда, Т.В. Ковтунович] ; за ред. М.-Л.А. Чепи ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка ; НАПН України. – К., 2013. – 103 с.
8. Лаврова О.В. Глубинная топологическая психотерапия: идеи о трансформации. Введение в философскую психологию : [монографія] / О.В. Лаврова. – СПб. : «Издательство ДНК», 2001. – 424 с.
9. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 487 с.
10. Лозова О.М. Методологія психосемантичних досліджень етносу : [монографія] / О.М. Лозова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 176 с.
11. Максименко С.Д. Генезис существования личности / С.Д. Максименко. – К. : Изд-во ООО «КММ», 2006. – 240 с.
12. Мейзерська Т.С. Проблеми індивідуальної міфології: міфотворчість Шевченка / Т.С. Мейзерська ; ОДУ ім. І.І. Мечникова. – О. : Астропринт, 1997. – 127 с.
13. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. / Е.М. Мелетинский. – М. : Наука, 1976. – С. 89–90.
14. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / М.А. Холодная. – СПб. : «Питер», 2004. – 384 с.
15. Чепелева Н.В. Проблеми психологічної герменевтики : [монографія] / Н.В. Чепелева, Т.М. Титаренко, М.Л. Смульсон, В.В. Андрієвська и О.О. Зарецька ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – К. : Міленіум, 2004. – 276 с.
16. Чепелева Н.В. Розуміння та інтерпретація особистого досвіду в контексті психологічної герменевтики / Н.В. Чепелева // *Загальна психологія : [хрестоматія]* / за ред. О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К. : Каравела, 2008. – 640 с.
17. Юнг К.-Г. Архетип и символ / К.-Г. Юнг ; пер. с нем. В.В. Библихина. – М. : Ренессанс, 1991. – 299 с.
18. Юнг К.-Г. Психология бессознательного / К.-Г. Юнг. – пер. с нем. – М. : ООО «Издательство АСТ»; «Канон+», 2001. – 400 с.
19. Яремчук О.В. Осягнення та творча трансформація картини світу етносу суб'єктом етнокультурної міфотворчості / О.В. Яремчук // *Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України* / за ред. С.Д. Максименка. – К., 2010. – Т. XII. – Ч. 5. – С. 356–364.